

Ewa Dusik-Krupa

Zasada *pax deorum* w interpretacji wydarzeń z okresu panowania Konstancjusza II przez pisarzy wczesnochrześcijańskich.

Przedstawiona praca doktorska jest analizą wybranych dzieł pisarzy wczesnochrześcijańskich z okresu IV wieku pod kątem interpretacji zasady *pax deorum* i jej zastosowania w polemice z cesarzem Konstancjuszem II.

Pax deorum można określić jako zasadę, według której starożytni Rzymianie oparli swoje codzienne życie oraz sferę polityczną państwa. Jej fundament zaś stanowi przekonanie, że sukces jest wynikiem łaski bogów i brak boskiej przychylności nieuchronnie prowadzi do klęski nie tylko panującego, ale również całe państwo.

Pierwsza część rozprawy doktorskiej zawiera rekonstrukcję panowania Konstancjusza na podstawie zachowanych źródeł oraz współczesnych badań. W tym miejscu jako bazę tekstową przyjęto prace takich autorów jak Ammian Marcellin, Aureliusz Wiktor, Eutropiusz oraz Festus. W dalszej części podjęto temat przedstawienia Konstancjusza II przez historyków kościelnych, gdzie uwzględnione zostały dzieła Rufina Akwilei, Sulpicjusza Sewera, Sokratesa z Konstantynopola, Sozomena oraz Teodoreta z Cyru i Filostorgiusza.

Kolejna część podejmuje analizę pism Lucyfera z Cagliari (*De regibus apostaticis*, *De non conveniendo cum haereticis*, *De non parcendo in Deum delinquentibus*), Hilarego z Poitiers (*Ad Constantium*, *In Constantium*), Firmicusa Maternusa (*De errore profanarum religionum*) i Atanazego Wielkiego (*Apologia ad Constantium*). W tej części uwzględniono również „Historię arian” (*Historia arianorum*) Atanazego, ze względu na jej bardzo specyficzny charakter. Dzieło to bowiem nie mieści się w obrębie typowych pismach historycznych i nie można zaklasyfikować go do gatunku historiograficznego. Niemniej jednak jest to jedno z najcenniejszych źródeł badań nad dominacją arian w Cesarstwie Rzymskim w IV wieku.

Ostatnia część dysertacji zawiera porównanie realizacji zasady *pax deorum* na sposób pogański i chrześcijański. Zestawienie to pozwala ukazać elementy przyjęte przez wczesnych pisarzy chrześcijańskich i ciągłość samej zasady *pax deorum*.

Współcześni badacze definiują *pax deorum* głównie jako swoiste wytyczne, jak powinny wyglądać wzajemne relacje między rzymskimi obywatelami i ich bogami. Najważniejsza w takim rozumieniu omawianej zasady jest rola bogów, którzy gwarantują

dobrobyt publiczny. *Pax deorum* może bowiem zostać złamane w wyniku błędów podczas rytuału lub sprzeciwu wobec prawa religijnego, przestępstwa lub innych przyczyn. Konsekwencją zerwania *pax deorum* było nadejście *ira deorum* – gniewu bogów, którzy wyrazili swoje niezadowolenie, zsyłając klęski militarne, plagi lub inne niecodzienne wydarzenia.

W późnej starożytności rola cesarza nabiera nowego znaczenia, ponieważ w miejsce gwaranta dawnych kultów stał się obrońcą wiary chrześcijańskiej. W rozumieniu pisarzy takich jak Euzebiusz z Cezarei, Lucyfer z Cagliari, Hilary z Poitiers, Atanazy czy w reszcie pierwszych historyków kościelnych, jednym z jego podstawowych zadań było patronowanie Kościołowi w jego wewnętrznych działaniach. Można zatem założyć, że taki model władzy królewskiej zapoczątkowany został przez Konstantyna Wielkiego i kontynuowany był przez jego synów.

Po śmierci Konstantyna i po objęciu władzy przez jego synów nastąpił jednak rozłam w świecie chrześcijańskim. Konstans jako syn pierwszego chrześcijańskiego cesarza stał się podążać za wyznaniem nicejskim. Konstancjusz zaś, który kontrolował Wschód, opowiedział się za stronnictwem ariańskim. Kiedy zaś przejął panowanie również nad Zachodem, w Cesarstwie Rzymskim rozpoczęła się druga, tym razem kulminacyjna, fala kontrowersji ariańskich. Przeprowadzona analiza dzieł z tamtego okresu prowadzi do wniosku, iż wraz z rozwojem sporów ariańskich zmieniło się również samo pojmowanie zasady *pax deorum*. Pisarze wczesnochrześcijańscy i historycy kościelni z okresu IV i V wieku wyraźnie bowiem kładą nacisk na nieodzowny związek pomiędzy poprawnością doktrynalną a Bożą przychylnością wobec władcy.

Ojcowie Kościoła, których prace zostały omówione w poszczególnych rozdziałach, koncentrowali się w swoich pismach na relacji między władzą królewską a Kościołem. W tym okresie bowiem sprawy Kościoła były silnie związane z polityką cesarską. W starożytności znane były dwa wzory, które określały rolę panującego w religii państwowej. Pierwszy z nich uznaje władcę jako kogoś należącego zarówno do świata ludzi, jak i bogów. Drugi zaś uznaje cesarza za człowieka, ale ustanowionego swojej królewskiej pozycji z woli bogów. W takim przypadku bogowie opiekowali się władcą tak długo, jak długo wypełniał ich wolę. Chrześcijańscy cesarze próbowali przyjąć właśnie ten konkretny model dla przedstawienia idei władzy i jej miejsca w Kościele.

Przedstawione w niniejszej pracy porównanie i analiza reprezentatywnej grupy tekstów Ojców Kościoła oraz dzieł starożytnych historyków ukazują ciągłość pewnych elementów znanych z tradycji pogańskiej w świecie wczesnochrześcijańskim. Czytając

bowiem dzieła dotyczące kontrowersji ariańskich z okresu dynastii konstantyńskiej pozwalają na prześledzenie adaptacji i rozwoju zjawiska *pax deorum* oraz pomagają zrozumieć znaczenie i rolę samego cesarza w Kościele. Ponadto wraz z dziełami historyków starożytnych, w tym kościelnych, dają możliwość określenia relacji między państwem a Kościołem podczas dominacji ariańskiej.

12. 11. 2019

E. Dujak